

MİLLÎ/DİNİ BAYRAMLAR

Burak ÖZDAMAR

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanıyla beraber Kanûn-i Esasî yeniden yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde devlet yöneticileri tarafından toplumun her kademesinde “Osmanlı” kimliği yaratmak en çok istenilen şeydi. İstenilen bu kimliğin inşa edilmesinde ise ortaya çıkacak olan milli bayram şüphesiz bu yoldaki en önemli araçlardan biri olmuştur. Oluşturulacak milli bayramın hangi gün olacağı hususunda iki görüş ön plana çıkmıştır. Bu görüşlerden birincisi, Osmanlı Devleti’nin kuruluş gününün milli bayram olmasını savunurken ikinci görüş, II. Meşrutiyet’in yani “Hürriyet” in ilan edildiği gün olan 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) gününün milli bayram olmasını savunmuştur. Her iki görüşünde tartışıldığı günlerde çıkan karar II. Meşrutiyet’in ilan edildiği günün milli bayram seçilmesi olmuştur. Osmanlı Devleti’nin kuruluş gününün yerine II. Meşrutiyet’in ilanının tarihinin bayram olarak seçilmesinin sebebi ise Sinop Mebusu Yusuf Kemal Bey’in “İyd-i millî bütün efkâr-ı millete şâmil olması ve herkesi kapsaması gerekir.” sözleri ile daha iyi açıklanmaktadır.

23 Temmuz gününün milli bayram olması 1 Haziran 1909 tarihinde Meclis-i Mebûsan’da oylamaya sunulurken kabul edilmesinin ardından sadrazama sunulmuş ve tezkere tekrardan Meclis-i Me-

bûsan Riyasetine gönderilmiştir. 5 Temmuz 1909’a gelindiğinde ise tezkere, Meclis-i Mebûsan’da tekrar okunarak kabul edilmesinin yanında milli bayramın her yıl kutlanmasına karar verilmiştir. Kararnamenin 6 Temmuz 1909 tarihli Takvim-i Vekâyi gazetesinde yayımlanmasıyla Osmanlı Devleti’nin ilk resmi bayramı olan İyd-i Millî (Milli Egemenlik Bayramı) 1909 yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Dönemin yayınlarından Karagöz Dergisi, 23 Temmuz 1909 gününde İyd-i Millî’ye özel oluşturduğu kapağında II. Abdülhamid’i eleştirerek derginin ilk sayfasında “*Tebrîk-i Nâ-çizâne*” başlığıyla bayram tebriği yazısında şu ifadelerle yer vermiştir: “*Şeref-i hulûlîyle cümle Osmanlı vâyedâr-ı sürûr-ı bî-pâyân eyleyen ıyd-i mes’ûd-ı millimizin kâffe-i efrâd-ı millet hakk-ı ehakkında bâ’is-i fevz ve meymenet ve vatan-ı mu’azzezimiz için bâdî feyz ve selâmet olması ed’îyesine terdîfen ‘arz-ı tebrîkât bî-gâyât eyleriz.*”

Osmanlı Devleti’nin milli bayramı olan İyd-i Millî’nin ilk kutlamaları 1909 yılında padişahın tören alanına gelmesiyle başlamıştır. Törende hürriyet şehitleri için dua edilmiş ve 1911 yılında tamamlanacak olan Âbide-i Hürriyet anıtının temeli atılmıştır. Temel atma töreninin ardından resmigeçit gerçekleştirilmiştir. Tören gününün akşamında ise Sarayburnu’nda şenlik düzenlenmiştir. 1909 yılından itibaren coşkuyla kutlanan İyd-i Millî, takvimler 1915’i gösterdiğinde hüznün ve sessizlik içerisinde kutlanmıştır. Âbide-i Hürriyet anıtını

günümüzde Şişli’de İstanbul Adalet Sarayı’nın önündeki alanda yer almaktadır. Ayrıca Şişli Belediyesi’nin logosunda anıtın çizimine yer verilmiştir.

Kabul edildiği günden itibaren devlet erkânınca ve halk tarafından coşkulu kutlamaların görüldüğü İyd-i Millî günü 1915 yılında Osmanlı Devleti’nin savaş halinde olmasından dolayı sınırlı ve sade bir şekilde kutlanmıştır. İyd-i Millî’nin yıl dönümüne yaklaşan günlerde Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, Çanakkale Cephesine ziyarete geldiği ilk gün Arıburnu bölgesini gezmiştir. Geceyi ordu karargahında geçiren şehzade, ertesi gün Seddülbahir bölgesini ziyaret ederek Edirne’ye geçmiştir. Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi’nin Edirne’ye varmasıyla huzurunda İyd-i Millî vesilesiyle resmigeçit töreni gerçekleştirilmiştir.

Çanakkale Cephesinde bulunan 27’nci Alay Komutanı Yarbay Şefik Bey, 23 Temmuz 1915 günü yani ulusal bayramın yıl dönümü yaklaşırken Bombarsırtı’ndan yazdığı raporun ikinci maddesinde ulusal bayram dolayısıyla düşmanın saldırı girişiminde bulunması bahsetmiştir. Ayrıca Yarbay Şefik Bey, 22 Temmuz gecesinden 24 Temmuz gününe kadar askerlerin her zamankinden daha çok taarruza karşı hazır bulunmalarını ve keşif gruplarının gözetlemelerine daha fazla önem vermesini istemiştir. Tek uyarı Yarbay Şefik Bey’den gelmemiştir. 19’uncu Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey’de yaklaşan ulusal bayramın yıl dönümü

vesilesiyle 22 Temmuz 1915 günü saat 23.11'de 57'nci Alay Komutanlığına yazmış olduğu raporda: *"Ağıldere muntikasından icrâ edilen tarassudâta göre düşman Arıburnu'na asker ihrâc etmektedir. Yarınki 10 Temmuz günü [23 Temmuz 1915] 'ıyd-i kebîr-i milimiz olmak münâsebetiyle düşmanın bir ta'arruz teşebbüsünde bulunması ihtimâli mevcûd olduğundan bu gece, yarın ve yarın gece her vaktten ziyâde müteyak-kız bulunulacak ve keşf ve tarassuda pek ziyâde dikkat ve ihtimâm edilecektir."* sözleriyle daha dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir.

Iyd-ı Millî'nin yaklaştığı günlerde cephede olası saldırılara karşı önlemler alınırken Osmanlı Devleti'nin temsilcileri önceki yıllara göre büyük kutlamalar yerine küçük davetler düzenlemeyi tercih etmiştir. Sadrazam Sait Halim Paşa, bu doğrultuda ulusal bayrama özel olarak yemek daveti düzenlemiştir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiki olan Almanya ise başkenti Berlin'de Türk ve Alman tarafının yetkililerinin katılım sağladığı kutlama organize etmiştir.

1909 yılından itibaren II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün yani 23 Temmuz'da kutlanmaya başlanan Iyd-ı Millî'nin ömrü fazla olmamıştır. Iyd-ı Millî, cumhuriyet döneminde devlet yetkilileri tarafından 1925 yılına kadar, halk tarafından ise 1935 yılına kadar kutlamalar devam etmiştir. Devlet yetkililerinin 1925 yılında kutlamaları kesmesinin sebebi, aynı yıl cumhuriyetin ilan edildiği 29

Ekim gününün milli bayram olarak kabul edilmesidir. Cumhuriyet Bayramı'nın kabulüyle git gide önemini yitiren Iyd-ı Millî, 27 Mayıs 1935 tarihli yayımlanan resmî gazetede 2739 sayılı Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkındaki kanunda *"Ulusal Bayram yalnız Cumhuriyetin ilân edildiği 29 ilk teşrin günüdür."* ifadesinde kendine yer bulamamış ve kaldırılmıştır.

'Iyd-i Sa'id (Ramazan Bayramı) ve 'Iyd-i Adhâ (Kurban Bayramı)

Cephede olan askerler milli bayramın yanında iki tane de dinî bayramı silah başında siperde karşılamıştır. Bu dini bayramlardan biri Ramazan ayının sonunda olan Ramazan Bayramı yani Iyd-i Sa'id'tir. Iyd-i Sa'id'te cephede olan askerler için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Salîb-i Ahmer Cemiyetinden örnek alarak 1913 yılı Ramazan Bayramı'nda (3 Eylül 1913/1 Şevvâl 1331) *"Çiçek Günü"* düzenlemiştir. Cemiyet'e gelir oluşturmak için yapılan bu satıştan elde edilen gelir 1913 yılında 549, 1914 yılında 1.518 ve 1915 yılında ise 2.225 Osmanlı Lirasına ulaşmıştır. Cephede vatan için savaşan askerlere halkın vermiş olduğu bu desteğin daha geniş kitlelere duyurulması için dönemin basın organları aracılığı olmuştur. Gazeteci Mahmud Sadık Bey, satışa çıkarılan çiçekler hakkında bir yazı yayımlayarak yazısında bu çiçekleri almanın bir hayatı kurtarmak olduğuna değinmiş ve halkı satışta olan çiçekleri almaya teşvik etmiştir. Celâl Sâhir Bey ise çiçek satışları hakkın-

da yazmış olduğu yazıda destek verilmesi gerektiğinden bahsederek destek vermeyenler için sitem etmiştir. Osmanîye Sineması ise Tasvîr-i Efkâr gazetesinde yayınladığı reklamda Ramazan Bayramı'nın birinci günü elde edilecek olan tüm gelirin Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bağışlayacağını duyurarak kampanyaya destek vermiştir. Osmanîye Sineması'nın başlatmış olduğu bu kampanyaya diğer sinemalarda katılmış, farklı günlerdeki gelirlerini Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bağışlamıştır. Bu tür kampanyalara katılan ve destek olan halk, böylece cephede bulunan askerlere moral vermiştir.

Osmanlı Devleti ise yaklaşmakta olan Ramazan ayında askerlerin oruç tutmak isteyeceğini ön görüp muharebelerde güçten düşmemeleri için 11 Temmuz 1915 günü bir fetva yayınlamıştır. Yayınlanan fetvaya göre 13 Temmuz günü başlayacak olan Ramazan ayında devam eden muharebeler sebebiyle daha sonra oruç tutabilecekleri, cephede bulundukları sırada oruç tutmamaları bildirilmiştir.

Bayram gününün gelmesiyle komutanlar hem askerlere hem de birbirlerine mesajlar iletmıştır. Ramazan Bayramı'nın birinci gününe denk gelen 12 Ağustos tarihinde 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders *"Süngülü kahramân ordu için eyyâm-ı nusret-i vazîfe olan bayramı tebrik eder ve tevâlî-i muzafferyâtı nusret-i subhâniyeden tazarru eylerim."* Mesajını iletmesi üzerine Kuzey Grubu Komutanı Esad Paşa *"Bize 'ıyd-ı sa'îdi tebrik eder*

inşâallah kazanacağımız tevâlî ve kat'î muzafferiyetlerde kumandâm altındaki kıta'âtın ayrı ayrı bir hiss-i iftihâr olması temennîyâtını 'ilâve eylerim. Müşîr Paşa Hazretleri'ne bi'l-mukâbele grub nâmına 'arz nâmına 'arz-ı şükrân eylerim." mesajını iletmiştir. 19'uncu Tümen Komutan Vekili Yarbay Mehmed Şefik ise "Ordu Kumandânıyla Şimâl Grubu Kumandânlığı'nın 'ıyd-i sa'îdi tebrik zımnındaki beyânât-ı 'âlî-yeleri 'aynen teblîğ olunur. Bize 'umûm kumandân ve zâbitân ve efrâda 'ıyd-i sa'îdi tebrik ve nusretü'l-lahîyeye muzafferiyetlerini temennî ve niyâz eylerim." mesajı ile İyd-i Sa'id'i kutlamıştır.

Bayramın ikinci gününe denk gelen 13 Ağustos 1915'te "Şayan-ı 'arz bir vukû'at olmadığı ma'rûzdur." raporunu vererek karargah yakınında subaylar ile bayramlaşan 57'nci Alay komutanı Yarbay Hüseyin Bey'in bulunduğu yere obüs mermisinin düşmesi ile Yarbay Hüseyin Avni Bey şehit olmuştur. Bu olaydan sonra Ramazan Bayramının gelişi askerlere moral olurken bayramın ikinci gününde Çanakkale Cephesinde matem hâkim olmuştur. Şehit olan Yarbay Hüseyin Avni Bey'in yerine vekaleten atanan Binbaşı Murad Bey ilk işi komutanı Hüseyin Avni Bey'in şehadetini "Alay kumandânımız Avni Bey, bugün karargâhına düşen bir obüs mermisi ile mertebe-i şehâdeti ihrâz etmiştir." raporu ile komutanlıklara bildirmek olmuştur. Bu haber üzerine 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mehmed Şefik Bey, 57'nci Alay Komutanlığına yazmış olduğu raporda "Avni

Bey'in vukû'-ı şehâdeti cidden üzüntüye sebeb oldu." ifadesine yer vermiştir. Daha sonra Şefik Bey, Kuzey Grubu Komutanı Esad Paşa'ya şehit komutanın haberini "Zevâlden sonra sâ'at 14.45'te alây karargâhına isâbet eden bir obüs mermisinin te'sîriyle 57'nci Alây Kumandânı Yarbay Avni Bey şehîd olmuştur." şeklinde vermiştir.

Çamlıtekte karargahında haberi alan Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal hatıralarında Hüseyin Avni Bey'e "...Arıburnu Muzafferiyeti'nin ilk ve metin temel taşı olan 57'nci Alayın temiz kalpli, inançlı, seçkin komutanı Şehit Yarbay Avni'yi ve en ateşli zamanlarda emirlerimi, aldığı yaralara da önem vermeyerek istediğim mahallere nakletmek suretiyle çok önemli zamanlarda kıymetli yardımlarını gördüğüm Şehit Yaverim Teğmen Kazım'ı özel bir hürmetle anarım." ifadeleri ile yer vermiştir. Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin Bey ise günlüğüne "Hava çok sıcak. Topçu Muharebesi devam etti. 57. Alay komutanı Yarbay Hüseyin Avni Bey, karargâhında bir obüs mermisinin isabetiyle şehit oldu. Şanlı 57. Alay'ın cesur komutanı." notlarını düşmüştür.

Askerler 19 Ekim 1915 günü başlayan olan Kurban Bayramı'nı da cepheye karşılamıştır. Çanakkale Cephesinde 14'üncü Tümen Komutanı olan Yarbay Kazım Bey yaklaşan bayram öncesi askerlerine şu mesajı iletmiştir:

"Yarın Kurban bayramı-

dır. Yüzbinlerce muvahhidinin, Kâbe-i Muazzama'da dergâh-ı uluhiyete yöneldiği, rahmet-i ilâhiye kapılarının âlem-i İslâm'a açıldığı gündür. İngiliz vahşeti, Fransız denaeti, Rus zulüm ve esareti milyonlarca İslâm kardeşimize bu sene Kâbe-i Muazzama yollarını kapadı.

Bu melanet elbette gayretullahı dokunacaktır. Ordu-yı İslâm pek yakında mânsur ve muzaffer olacaktır. Gelecek yılın bu günleri, dört yüz milyon ehl-i İslâm, hür, müstakil ve müttehid, livâül'l-hamd-i Ahmedî altında, Al-i Osman bayrakları sayesinde, müştak ve mültehiri olduğu, Beytullah'a kavuşacak, "lebbeyk!" diye haykıracaktır.

Her evde, her bucakta, tehliller, tekbirlerle kurbanlar kesilirken, biz de Kerevizdere kurbanlarımıza ve şehit kardeşlerimize fatihalar gönderelim. Bizler ya şehitlik ya da gazilik duygusuyla Hakk'a bel bağlayalım. Tâ ki, dinimiz kurtulsun, namusumuz masûn kalsın. Nâm-ı millet yükselsin. Vatan ebedi şan ve şeref bulsun. Bu mübarek gün vesilesiyle zâbitan ve efrat arkadaşlarımızın gözlerinden öper cümleyi tebrik eylerim."

Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin Bey, Kurban Bayramı'nın birinci gününü günlüğüne "Hava rüzgârlı. Karargâhta samimi bir Bayram tebrikâtı yapıldı. Öğleden sonra Ordu Karargâhına gittim. Kazım (İnanç) Bey'i ziyaret ettim. 13. Fırka Kumandanı Selahattin (Adil) Bey de oradaydı. Sonra

Şimal Grubu Erkânıharf Reisi Eggert geldi. Rauf Bey'i, Hasan Bey'i, ve Remzi Bey'i de ziyaret ettim. Akşama yakın avdet ettim." notlarını ile kaydetmiştir. Ayrıca İzzettin Bey'in günlüğünden bayramın üçüncü gününe denk gelen 21 Ekim 1915 günü Çanakkale Cephesine Suriye heyetinin geldiği görmekteyiz. 17 Ekim günü Sirkeci Limanı'ndan hareketle cepheye gelen heyet, bayram namazını kıldıktan sonra çeşitli ziyaretler gerçekleştirmiş ve 24 Ekim gününde ise Çanakkale'den ayrılmıştır.

Harbiye Nezareti ise cepheye bulunan askerlere çeşitli hediyeler göndermiştir. 1915 yılının Kurban Bayramı'na denk gelen günlerde Çanakkale Cephesinde bulunan İbrahim Arıkan hatıralarında gönderilen hediyelerden arasında üzerinde Enver Paşa'nın imzası olan En'am-ı Şerif ile askerlere verilen çakmaklardan hatıratında *"Çakmakların üzerinde 'Nasrun minallah ve fethun karib' ayet-i kerimesi yazılıydı. Bu me-yanda bir En'am-ı şerif de bana verildi. En'am-ı şerif yeşil bir kap içerisindeydi. Bir tarafında '1331 Muharebesi' diğer tarafında 'Gazi arkadaşlarıma, Başkumandan Vekili Enver' yazılı bulunan bu dini hatıranın manen kıymeti çok yüksekti."* kelimeleri ile bahsetmiştir.

Bayram Günlerinde Propaganda

1915 yılının milli ve dinî bayramlarını Çanakkale Cephesinde geçiren Osmanlı askerleri bayramlarda propagandaya maruz

kalmıştır. Kurban Bayramı'na denk gelen günlerde yapılan bu propaganda cepheye bulunan Osmanlı askerinin anısında *"Ekim'in 14, 15, 16, 17'nci günleri sükûnetle geçti. Galiba dördüncü günü idi, düşman kâğıda sarılı bir bomba attı. Bomba patlamadı. Neferler alıp getirdiler. Kurban Bayramımızı tebrik ediyorlar. Bizim kurban kesemediğimizi, fakat kendilerinin kurban keserek bayram yapmış olduklarını, kendi taraflarına gelecek olursak her türlü rahata kavuşacağımızı ve bolluk içinde yaşayacağımızı bozuk bir yazıyla yazmışlar."* olarak yer almıştır. Dini bayramı kullanarak yapılan propagandaya diğer örnek ise 11'inci Tümenin keşif kolları tarafından ele geçirilmiş olan *"Arkadaşlar"* diye başlıklı bildiri olmuştur. Bir Osmanlı esirinin ağzından yazılan bildirinin devamı şöyledir:

"Arkadaşlar! Sizin hâlinize çok acıyoruz. Bir defa buraya gelseniz de bizim rahatlığımızı görseniz. Çok memnun kalacaksınız. Ne kadar çoğuz, bir bilerseniz, bizim sevincimiz o kadar mükemmel olur. Hepimiz bayramlaşırız. Allah'a bugün şükürler olsun ve bir gün evvel bizleri ailelerimize kavuşturması için niyazlar arz ediyoruz. Tekrar diyorum, durmayın bize gelin."

Milli bayram olarak İyd-i Millî, dinî bayram olarak da Ramazan ('İyd-i Sa'id) ve Kurban ('İyd-i Adhâ) Bayramları Osmanlı Devleti'nin savaşta olduğu günlerde önceki yıllara nazaran daha sade kutlanmıştır. Halkın ise bu bayramlar dışında zaman zaman

kutlamış olduğu özel günler de mevcuttur. Bu özel günler ise Osmanlı Devleti'nin kuruluş günü, Türklerin Avrupa'ya girmesi, halifelik unvanının Osmanlı Devleti'ne geçişi gibi sembol kabul edilen günlerdir.

Kaynakça

- Arıkan, İbrahim. *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*. Y. 38, Sayı: 88; 92.
- Atabay, Mithat. *Çanakkale Cephesinde Siperden Gerçeklere*. İstanbul: Paradigma Akademi, 2015.
- Ataksor, Serdar Halis. *Çanakkale Raporu Binbaşı Halis Bey'in Savaş Notları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Arıburnu Muharebeleri Raporu*. Haz. Uluğ İğdemir. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Beşkonaklıoğlu, Kübra. *"Çanakkale Cephesi'nde Kurban Bayramı"*. Çanakkale Harbi. https://www.canakkaleharbi.com/2020/07/30/canakkale-cephesinde-kurban-bayrami/#_ftnref13 (Erişim Tarihi: 18.03.2025)
- Cumalı, Didem İlke. *"Osmanlı Devleti'nde Askere Sivil Yardımın Gelişimi ve Çanakkale Cephesi Örneği"*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale 2023.
- Çalışlar, İzzettin. *On Yıllık Savaşın Günlüğü*. Haz. İzzeddin Çalışlar ve İsmet Görgülü. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2007.
- *Çanakkale Mektupları*. Yay. Haz. Metin Uçar. İstanbul: Süeda Yayınları, 2015.
- Görgülü, İsmet. *On Yıllık Harbin Kadrosu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Güneş, İsmail. *Çanakkale Cephe'sinde Bir Topçu Subayının Günlüğü*. Çanakkale: ÇOMÜ Yayınları, 2014

- *Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşlarında 57. Alay*. Haz. Murat Karataş ve Buğra Terzi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2021.
- *İkdâm*, 10 Temmuz 1331/23 Temmuz 1915, s. 2.
- *İkdâm*, 11 Temmuz 1331/24 Temmuz 1915, s. 2.
- İnsan ve Asker Kâzım Karabekir. *İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık*, 2008.
- Martı, Metin. *Çanakkale Hatıraları*. C.III, 2.Baskı, İstanbul: Bayrak Matbaası, 2005.
- Özdamar, Burak. “Çanakkale Cephesinde Bayram”. *Anafarta Dergisi*. 2024, Sayı:23; 74-82.
- Resmî Gazete, 1.06.1935, “*Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkında kanun*”, (Kanun No: 2739). Sayfa 4.
- Sayılır, Burhan. *Aileni Özlemedin Mi*. Ankara: Gazi Kitapevi, 2014
- Sunata, İ. Hakkı. *Gelibolu'dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anılarım*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005.
- Tanîn, 12 Temmuz 1331/25 Temmuz 1915, s. 4.
- Tanman, Hüseyin Avni ve Yurttakal, Ahmet. *Şehit Yarbay Hüseyin Avni Bey*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.
- Taş, Necati Fahri. “*İyd-i Milli*”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/iyd-i-milli/> (Erişim Tarihi:18.03.2025)
- Yamak, Sanem “*Meşrutiyetin Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi*”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2008, No: 38, 323-342.
- Yümlü, Murat, “*23 Temmuz Hürriyet Bayramı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarındaki Yansımaları (1909-1935)*”. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi. 2022, C.III, Sayı:1; 12-32

Atıf

Özdamar, Burak. “*Milli/Dini Bayramlar*”, *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2025.

Burak Özdamar, “*Milli/Dini Bayramlar*”, *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2025.